

Az erdészettudományok kárára, a matematika nagy hasznára

„[...] ez és még sok más adat is bizonyítja, hogy igazi matematikus léte is mennyire rajongóan szerette a természetet, mily bölcs előrelátású barátja volt a fáknak, az erdőknek.”

/Kincses József erdőtanácsos jegyzeteiből, a „Bolyai Farkas Erdészeti csonka munkája 1820-ból” c., 1911-ben kiadott füzethez./

Bolyai Farkasnak, a nagy műveltségű és sokoldalú tudósnek életrajzírói az ő 1820-as évek elejei törekvését az erdészeti pályára - a kuriózumot „megillető” rövidséggel rendszerint megemlítik. A marosvásárhelyi Teleki-Bolyai-könyvtárban pedig az érdeklődő olvasó rendelkezésére áll *Bolyai Farkas Erdészeti csonka munkája 1820-ból* c. füzet, melyet jegyzetekkel Kintses József erdőtanácsos látott el, és 1911-ben Máramaroszigeten kinyomtatott.

Pályafutása e kiterőjének megértéséhez szükségesnek látszik néhány életrajzi adatának és rendkívüli képességének felelevenítése: *Bolyai Farkas* mielőtt 1804-ben elkezdte volna a marosvásárhelyi református kollégium bölcsésztanfolyamán a matematika, a fizika és a kémia tanítását, Domáldon (Kis-Küküllő megyében), anyja birtokán - megszakításokkal - három évet gazdálkodott. Különösen gyümölcs- és szőlőtermesztéssel és borászattal foglalkozott. Már ekkor kezdett ismertté lenni mint „pomologus, kertész, erdősz”, mely utóbbivá válása annál is inkább sikerülhetett, mert az erdő szeretetét Bolyai már a családi házból magával hozta. *Szily Kálmán*, egyik életrajzírója, említette, hogy birtokos társai atyjáról mondták: „ha Bolyai Gáspár sokáig élne, amennyi *kopár* hegy van Bolyában, mind zöldellővé tenné” /Kintses József cikke az Erdészeti Lapok 1942. 11. füzetében, 501./ *Erdőtelepítéssel* pedig domáldi gazdálkodása idején Farkas maga is foglalkozott.

Bolyai Farkas rendkívül sokoldalú műveltséggel rendelkezett. Tökéletesen bírta anyanyelvén kívül a latin, görög, angol, francia, német és román nyelvet. Műszaki kérdések megoldásával is szenvedélyesen foglalkozott. Megemlíthetjük az általa feltalált fűtő- és főzőkemencét. Értett a gyógyszerek készítéséhez, a szemüveg kiválasztásához. A Maros szabályozására tervet készített: elgondolásainak egy részét az 1970-es és 1975-ös árvíz után valósították meg.

A nagy polihisztor és ezermester az 1811. évi pénzválság után pályaváltozásra gondolt. A csekély tanári fizetéséhez családi bajok is járultak. Fiának, Jánosnak a bécsi katonaimérnök-akadémián történő taníttatása is nagy anyagi

megterhelést jelentett. Ebben az időben - 1809-ben - alakult az erdélyi fő kormányzéknek alárendelt *országos főerdőfelügyelőség* Nagyszeben székhellyel, amelyhez egész Erdély tartozott. 1817-ben pedig a Bécsben székelő *erdélyi udvari kancellária* elrendelte egy *erdészeti tanintézetnek* ugyanott történő felállítását. Ez volt Erdély első erdészeti iskolája, melynek vezető tanára *Guillaume Athanasius*, nagyszebeni kamarai főerdőfelügyelő volt, a növénytant pedig hetenként két napon, napi három órában *Sigerus Péter*, ottani gyógyszerész tanította. A három éves időtartamú felsőoktatási intézet elméleti oktatása a téli hónapokban történt, míg május 1-je és október 30-a között a gyakorlati foglalkozás volt. (Az intézet működése feltehetőleg a XIX. sz. ötvenes éveiben szűnt meg.)

Guillaume halála után a megüresedett kamarai főerdőfelügyelői állásra *Bolyai Farkas* is pályázott. Vonzotta az erdélyi kincstári főerdőinspector évi 1500 ezüst forint fizetése és a jelentős illetmények (szolgálati lakás, évi 36 öl tűzifa stb.), valamint a 6 ezüst forint nagyságú, magas napidíj. Ezzel szemben a tanári fizetése (tanítványai előzőleg két elemi és hat gimnáziumi osztályt végeztek), amit akadozva folyósítottak, csak évi 400 német forint volt. Elhatározásához természetesen hozzájárult erdőszeretete és a meglévő erdészeti ismeretei is.

Bolyai 1820 folyamán az erdélyrészi országos főerdőfelügyelői állás elnyeréséért kérelmet adott be az erdélyi fő kormányzékhez, majd a kincstárhoz és az udvari kamarához. Előkelő támogatókról is gondoskodott, és közben alaposan felkészült leendő foglalkozására.

Áttanulmányozott a *Teleki Téka* állományában levő 16 erdészeti és 24 kertészeti és gyümölcsészeti szakkönyvet. Az erdészeti szakirodalomból az olyan nagytekintélyű erdésztudósok könyveit olvasta, mint *Georg Ludwig Hartig* (1764-1837), *Wilckens Henrik Dávid* (1763-1832) - 1809-től 23 évig volt az egyetlen tanszékből álló selmecebányai Erdészeti Tanintézet tanára -, *Heinrich Cotta* (1763-1844), *Duhamel du Monceau* (1700-1781) stb.

Az erdészettudományok kárára - hiszen mint nagyszebeni országos erdőfelügyelő sokat tehetett volna az erdészeti ismeretek fejlesztése érdekében, mert vezető tanára lett volna az ottani erdészeti felsőoktatási intézetnek is -, a matematika hasznára, mert Bolyai a legjelentősebb matematikai munkáját, a *Tentamen*-t ezután írta, a 30 pályázó közül egy galíciai kincstári (az állami erdő kezelését végző) erdőmestert neveztek ki. Elmaradt ezáltal az a segítség is, amit Bolyai Farkastól a születő magyar erdészeti irodalom kapott volna. 1820-ban ugyanis magyar nyelven írt egy átfogó erdészeti munkát, melynek eleje és vége elveszett, közepét pedig *Koncz József* tanár, Bolyai első terjedelmesebb életrajzának írója csak 1886-ban talált meg, és - amint már említettük - jegyzetekkel ellátva 1911-ben *Kintses József* erdőtanácsos adott ki. Ugyancsak ő az Erdészeti Lapok 1942. novemberi számában a Bolyai Farkas törekvése az erdészeti pályára c. írásában betekintést adott a mű megírásának körülményeire vonatkozóan is.

Bolyai Farkas erdészeti csonkamunkájához csatolt jegyzetben olvashatjuk a korszak neves erdészeti szakírójának, *Illés Nándornak* (1836-1907) erről írt

véleményét: „Miután Bolyai tudós professzor volt, azonkívül erdélyi országos erdőfelügyelői állásra pályázott, különben maga is erdőbirtokos vala, úgy tekinthetjük munkáját, mint az akkori tanult és művelt férfiú erdészeti tudásának rövid foglalatát.”

Az idézett csonkamunka három, tömötten teleírt nagy ív, Bolyai saját kezeirása: „1. a meglevő erdőkről, 2. a leendőkről, 3. a mindenkori fakímélésről”. Jelentősége elsősorban abban nyilvánul meg, hogy magyar nyelven íródott, idegen kifejezésektől mentes, ráadásul *1820-ban*. Bolyai munkája rendkívül érdekes azért is, mert tájékoztat az akkori idők erdészeti ismereteinek színvonaláról.

A kézirat általános értékének megállapításánál igazat kell adnunk *Kintses* alábbi véleményének: „[...] alaptételei klasszikus tömörséggel s annyira helyes ítélettel vannak felállítva, hogy az erdészeti tudomány mai állása mellett is helyt állanak.” (Azt a tárgyi tévedést pedig, mely szerint „a pinus silvestris nem szereti a világosságot, az abies igen”, elírásnak tekinthetjük.) Számos magyarosan hangzó szakkifejezés (évi nagy fakarikák, maglóvágás, tövi vágás, leszúrás dugványozás helyett, megmeztelenítés, helytmaradó termesztés, repülő mag, közibevetés stb.) igazolja a nagy matematikus rendkívüli terminológiaalkotó képességét, és azt, hogy nem restellte munkájában a nép által használt szakkifejezések kölcsönvételét. Ebben méltó követője volt *Apáczai Csere Jánosnak*. Ugyanis mindketten magyar szakmai szöveget írtak idegen kifejezésektől mentesen, és így úttörői annak, melyre másfél évszázaddal később a költő e szavakkal biztatott:

„Be kell hordanunk, hajtanunk mindent.
A szavakat is. Egyetlen szó,
egy tájszó se maradjon kint.
Semmi sem fölösleges.”

/Kányádi Sándor: Noé bárkája felé. 1973./

A'

GYAKORLOTT

V A D Á S Z,

vagy

ISMÉRTETŐ A VADÁSZAT KÖRÉBEN.

Általános észre vételekkel a' Vizsla oskolá-
zás — Kopó — Agár — közönségesebb
ebnyavallyák — és vadjaink természe-
tére nézve, vadászati szempontból.

Ön tapasztalásai után

M. Sz. F.